

Ved inddragelse af bl.a. tingbogsmateriale når han til det resultat, at bønderne på krongodset, ikke det private gods, var udsat for en økonomisk udbytning grænsende til terror.

E. Ladewig Petersen forsøger at kortlægge værdien af adelsgodset som indtægtskilde for godsejerne (Adels-gods og jordværdi 1500-1660), mundende ud i et omfattende tabelværk over beregnede jordværdier pr. td. htk. for hovedgårds- og fæstegods 1502-1660.

Jens Villiam Jensen beskriver udviklingen i den adelige godsstruktur på Lolland (Adelig godsstruktur i Musse og Fuglse herreder i 16. og 17. århundrede) og påviser den godskoncentration, der finder sted. Arronderingerne gennem mageskifter mellem kronen og adelen foregår især i 1620'erne og 30'erne, rimeligvis af skattemæssige grunde.

Niels Jørgen Poulsen demonstrerer i en interessant lokalhistorisk undersøgelse (Randbøl sogns bebyggelse ca. 1570-1700) særdeles klart de katastrofale følger af krig og pest 1657-60 og forskelle i genbosættelse af egne af varierende karakter, her hede- og moræneland. Som helhed nåede man i 17. århundrede langt fra op på førkrigsniveau.

Kronikafsnittet bringer portrætter af gårdejer, folketingsmand og direktør i Andelsæggeksportudvalget, Anders Nielsen og af statsminister Th. Madsen-Mygdal.

Paul G. Ørberg

Ebbe Gert Rasmussen: *Dette gavebrev – Det politiske spil omkring den bornholmske opstand og Peder Olsens indsats i løsrivelsesværket 1658-59* = Bornholmske Samlinger II. Række 15-16. (William Dams boghandel, Rønne 1982). 330 s., ill.

Efter 15 års flittige studier omkring de unægtelig meget spændende begivenheder på Bornholm 1658-59 har gymnasielektor Ebbe Gert Rasmussen afsluttet arbejdet med dette smukt udstyrede bind, hvori også mange af hans tidligere delresultater indgår. Det må med det samme slås fast, at der bestemt ikke er tale om, at vi endnu engang får en nok så velfortalt skildring af disse dramatiske begivenheder omkring Bornholms frihedskamp, der som bekendt resulterede i den vellykkede opstand imod den svage svenske besættelsesmagt. Men det særdeles grundige arbejde har sat sig resultater i adskillige omvurderinger, der rækker langt ud over det rent lokalhistoriske.

Tilsyneladende har forfatteren i sin tid studset over den noget tilbagetrukne rolle, som Hasleborgmesteren Peder Olsen spiller i den tidligt udviklede tradition, skønt han dog siden udnævntes til landsdommer på øen. Thi specielt den voldsomme Jens Kofoed og præsten Poul Ancher er helt kommet til at dominere billedet; formentlig fordi begge efterlod sig en talrig efterslægt, der kunne holde liv i traditionerne.

Men specielt er det lykkedes forfatteren gennem intense arkivstudier at sætte den tilsyneladende »spontane« opstand ind i en rigshistorisk sammenhæng. Dels påvises det, at den hårdt trængte Frederik III under Københavns belejring syslede med tanken om at skaffe sig kredit ved – som tidligere 1525-75 – at overlade den vel at mærke svensk besatte ø til Lybæk (!), dels fremhæves, at der tidligt søgtes kontakt fra København til Bornholm, hvis svenske kommandant allerede 18. november 1658 indberettede om gæring og skjulte anslag.

Og da Ruslandsgesandten Hans Oldeland under sin besværlige sørejse til Danzig omkring 1. december opholdt

sig på reden ud for Rønne, havde han her et møde med to fremtrædende bornholmere, hvoraf den ene betegnende nok var Peder Olsen fra Hasle, et møde, der ikke blot er skildret i gesandtens tidlige indberetninger til København, men atter beskrevet 1671, da den siden forarmede Peder Olsen øjensynligt søgte Hans Oldelands bistand i anledning af sit bønsskrift til Christian V, en kilderigdom, der giver anledning til opstilling af en veritabel »stemma«.

Som sagt anede svenskerne uråd, og da oberst Printzensköld 8. december tog til Rønne (formentlig i håb om at skaffe sig de efterretninger, der kunne oprulle en eventuel sammensværgelse), havde han på vejen en ophidset samtale med netop Hasleborgmesteren Peder Olsen, der nu må have følt jorden brænde under sig, dvs. at hermed forandrede eventuelle planer om en velforberejdet sammensværgelse sig til en række improvisationer.

Kun selve iværksættelsen af opstanden bliver således »spontan«, dvs. fremtvunget af omstændighederne, hvor det (formentlig) er handlingens mand Jens Kofoed, der under tumultariske forhold nedskyder obersten i Rønne, hvorefter de lokale ledere (Poul Ancher m.fl.) samler styrker til den »belejring« af det militært ganske utidssvarende Hammershus, hvis fåtalige besætning i hast kapitulerede.

I denne forbindelse antydes det, at den tragiske afsløring af den lidt senere Malmøssammensværgelse (vitterligt organiseret fra København) kan skyldes, at svenskerne var ekstra på vagt efter denne i og for sig »for tidlige« bornholmske opstand.

Så kan man diskutere, om dette er en af historiens store eller små gåder. Men forfatteren stiller sig ikke tilfreds hermed, men går videre med en analyse af Bornholms berømte overdragelse

af deres ø til »evig arv og eje« for Frederik III og hans efterkommere. Her påvises det, at det oprindelige – utvivlsomt på et lokalstændermøde udstedte – dokument havde et noget andet og beskædnere indhold (nærmest en retablering af tingenes tilstand før afståelsen til Sverrig 1658) end det endelige dokument. Og ikke blot virker dette stilistisk kancelliinspireret; men det har en noget anderledes række underskrifter (selv om naturligvis vor Peder Olsen netop er den ene af de to, der har signeret begge skrivelser).

Hermed indiceres eftertrykkeligt, at arveregeringstanken længe havde ligget inderkredsen om Frederik III på sinde, samt at kongen unægtelig (i den anormale situation i det belejrede København) førte en politik, der næppe havde et flertal af rigsrådet bag sig. Dvs. at der her åbnes for nye perspektiver i den klassiske debat om enevoldsarveregeringsformens indførelse.

Lejlighedsvis kan dokumentationen næsten virke overdådig og så omstændelig, at det efter endt læsning kan være svært i hast at orientere sig, hvis man blot ønsker at kontrollere en detalje. Men formentlig skyldes dette, at forfatteren – isoleret fra de fagvidenskabelige miljøer – kan have haft svært ved at overbevise sig selv om sine ofte vidtrækkende resultatets gyldighed. Og sandsynligvis har han der ud over som god pædagog følt, at her var der et egnet materiale til over for en bredere læserkreds (som den velskrevne bog om det dramatiske emne virkelig henvender sig til) at demonstrere, hvilke metoder en faghistoriker anvender i dokumentation og argumentation.

I alle tilfælde står bogen som et smukt vidnesbyrd om righistoriens og lokalhistoriens sammenhæng, ja ligefrem indbyrdes afhængighed.

Troels Dahlerup